

ilac

Matúš Dulla
Henrieta Moravčíková

Architektúra Slovenska v 20. storočí

VYDAVATEĽSTVO SLOVART, s.r.o.
BRATISLAVA 2002

VYDAVATEĽSTVO SLOVART

⁷¹ Eko: Mesto – vidiek. *Slovenský staviteľ* 6, 1936, s. 213 – 214 a 243 – 244.

⁷² Janšák, Š.: Časové úlohy nášho stavebníctva. *Slovenský staviteľ* 6, 1936, č. 1, s. 11 – 12.

⁷³ Balán, A.: Teória a prax. *Slovenský staviteľ* 4, 1934, s. 363 – 364.

⁷⁴ Funke, J. – Okáli, D. – Rossmann, Z.: Vážec. *Nová Bratislava* 1, 1931, č. 1, s. 2 – 5.

⁷⁵ Gross, A.: Zámerné plánovanie – úvaha k politike urbanizmu. *Slovenský staviteľ* 6, 1936, s. 107 – 109. Ďalej o tejto úprave hovorí: „Táto zákonitá úprava pod tlakom železnej nevyhnutnosti silne zasahuje do slobodnej vôle a voľného rozhodovania jednotlivca. Povrchne súdiac zdá sa to byť protidemokratické. Keď sa uváží, že všetko sa deje len a len z hľadiska prospechu celkovej society, vidíme, že koniec koncom je na docieľenom efekte zúčastnený aj jednotliviec. Je možné, keď nie isté, že čo sa mu v jednej funkcionálnosti berie, v podobe druhej sa mu vráti, čo by bez regulácie týchto funkcií nedocielil.“

⁷⁶ Presný názov súťaže bol Medzinárodná súťaž na základný regulačný plán mesta Bratislavy. Podrobne o nej referoval člen poroty Josef Chochol: Mezinárodní soutěž na základní regulační plán města Bratislavy. *Stavba* 9, č. 4 (prosinec 1930), 1930 – 1931, s. 53 – 60. Zvítalil (II. cena) návrh autorov A. Dryáka a J. Tvarožka, ktorých spolupracovníkom v otázke železničnej dopravy bol F. Chlumský.

⁷⁷ Súťažný projekt na univerzitné mesto v Bratislave. *Styl* 28, 1933 – 1934, č. 11/12, s. 185 – 190.

⁷⁸ Obaja hlavní autori Martin Kusý (*Architektúra na Slovensku 1918 – 1945*, Bratislava, Pallas, 1971) a Ladislav Foltyn (*Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918 – 1939*, Bratislava, SAS 1993), ktorí sa týmto obdobím celkovo zaoberali a vychádzali z pozícií moderny, hodnotili urbanistické zámery tridsiatych rokov ako neúspešné. M. Kusý kritizoval neschopnosť systému realizovať veľkorysejšie územné a regulačné plány (c. d., s. 51 a n.) a Ladislav Foltyn konštatoval, že vtedajšie „plánovanie miest sa v podstate nutne obmedzovalo na parceláciu“ (c. d., s. 200).

nou a mestom (L. Fulla, I. Weiner–Kráľ), ale i takí, ktorých tvorba vychádzala plnohodnotne z reality mesta (J. Bauernfeld, F. Reichentál).

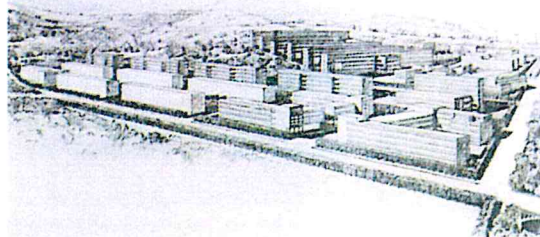
V článku uverejnenom v roku 1936 v časopise *Slovenský staviteľ* pod názvom Mesto – vidiek sa veľmi vyvážené opisujú klady a zápory „zmeštenia“ a konštatuje sa, že „dnešná kultúra je mestského pôvodu“. ⁷¹ Autor, ktorý poznal britský Town and Country Planning Act z roku 1932, odporúča poučiť sa z britských rozsiahlych skúseností a vystríha aj pred precenením vysokej koncentrácie obyvateľstva. V tom istom roku píše Štefan Janšák (1886 – 1972) o potrebe špeciálnych urbanistických plánov pre Slovensko. Uvedomuje si nemožnosť siahnuť k rozsiahlej modernej vymoženosti – zónovaniu – t. j. oddeľovaniu urbanistických funkcií pre „zmiešanost funkcií“ v malých mestách. Súčasne volá po ustanovení funkcie urbanistu – špecialistu, ktorý by „urbanizmu slúžil celou bytosťou“. ⁷²

Aj tí architekti, ktorí sa len v menšej miere venovali urbanizmu, často videli spôsob riešenia dobových problémov práve v revolučných urbanistických zmenách. „Zatiaľ čo architektom–teoretikom tanú na mysl samostatné poriadky domov zo všetkých strán obklopené vzduchom a svetlom na úzkych a dlhých blokoch prerušovaných zeleňou a voľnými priestranstvami sú architekti–praktici nútení stále brať zreteľ na staré pôdorysné utváranie mesta, ktoré vykazuje bloky tesne vedľa seba radené a o značných hĺbkach. Miesto voľných stavieb je potrebné stále sa uspokojovať okrajovým zastavením blokov ale starého schématu. Praktické využitie teórií o stavbe miest naráža na veľké ťažkosti, keď chceme dochovaný obraz cez noc prevrátiť.“ – napísal v roku 1934 A. Balán. ⁷³

V polovici tridsiatych rokov sa objavilo viacero článkov zameraných na problematiku urbanizmu. Rástol totiž pocit neuspokojenia z toho, že sa nepodarilo uskutočniť veľa dobre mienených a veľkoryso koncipovaných zámerov. Súčasne sa považovala diskusia o stave a budúcnosti spoločnosti za príliš rozptýlenú a neproduktívnu. Problém inovácie a modernizácie sa chápala ako otázka rozvoja miest, a tým prekonávania zaostalosti dediny. Iba ojedinele sa objavili (a aj to ideologicky tendenčné) koncepcie rozvoja dediny, napríklad ľavicová kritika znovuvýstavby zhoreného Vážca bez rešpektovania tradičných špecifik spôsobu života jeho obyvateľov. ⁷⁴

U ľavice bolo pravidlom, že za rovinu, kde sa vyriešia hĺbkové príčiny problémov, sa považovala rovina politicko–ideologická. A. Gross (1889 – 1971) bol presvedčený, že len premenou liberálnych pomerov, ktoré spôsobujú toľké nezrovnalosti, na pomery pevne ovládané a riadené z centra možno napomôcť lepšiemu usporiadaniu spoločnosti a šťastiu jednotlivca. Podobné presvedčenie bolo v pozadí väčšiny príspevkov o urbanizme a regionálnom plánovaní. Gross volá po celkovom regionálnom pláne zapadajúcom do vyššieho plánu (napr. do plánu rozvoja podunajských štátov) a po ústrednom (slovenskom) orgáne, ktorý by centrálné (používa tu pojem „najvyššia výkonnosť“) riadil krajinu a sám by sa riadil „zákonitou úpravou plánovania“. ⁷⁵

Takto sa formovali ideály, ktoré sa čoraz viac rozchádzali s možnosťami ich realizácie. To však nevedlo k umiernenosti, ale k čoraz väčšiemu napätiu medzi realitou a víziou. Napriek tomu sa niektoré časti urbanistických projektov postupne uskutočňovali. Boli to však vždy iba malé časti a boli poznačené charakteristickou zložitou a mnohovýstavnosťou mesta a jeho výstavby.

314

315

316

Mesto Bratislava (podobne ako aj ostatné) sa stotožňovalo s progresom doby a predstava o funkčne „ideálnom“ meste sa formovala vo viacerých súťažiach na jeho reguláciu. Už v roku 1929 prebehla súťaž na urbanistické usporiadanie mesta. ⁷⁶ Vyvodil sa z nej rad racionálnych záverov a očakávalo sa, že by sa v krátkom čase mali uskutočniť. Jedným z nich bolo presunutie železničnej stanice na rovný úsek trate smerom na severovýchod. Tento presun sa dodnes nerealizoval, hoci stále panuje zhoda v tom, že je potrebný. Diskrepancie medzi ľahkým naplánovaním a veľmi ťažkým a dlhým desaťročia trvajúcim realizovaním myšlienok plánovačov sa odvtedy stali traumou trvajúcou celý zvyšok storočia.

Iným príkladom je súťaž na univerzitné mesto v Bratislave z roku 1929. ⁷⁷ Prísne vzaté, výsledky súťaže sa nerealizovali. Aspoň pokiaľ sa na vec pozeráme z časovo úzkeho stavebného alebo autorského horizontu. V skutočnosti sa po množstve peripetií presne na tom mieste, ktoré vybrala súťaž (medzi botanickou záhradou a Mlynskou dolinou), predsa len univerzita postavila. Je to komplex Prírodovedeckej fakulty a Matematic-

317

kofyzikálnej fakulty UK podľa projektu V. Dedečka. Trvalo to, pravda, skoro pol storočia. Veľa plánov sa ne-realizovalo, zmenil sa autor, iná je architektonická po-doba, avšak celková urbanistická idea zostala.

Architekt Josef Peňáz vypracoval na základe víťaz-stva v súťaži urbanistický plán Žiliny do roku 2000. Možno sa dnes usmievať nad tým, čo všetko sa v Žiline postavilo inak. Ale v pláne sú aj idey, ktoré sa skutočne realizovali. Napríklad tzv. bulvár, jedna z najvýraznej-ších mestských tried postavených na Slovensku. Čo na tom, že sa postavila tridsať rokov po Peňázovom pláne až v socialisticko–realistickom projekte sídliska Hliny od L. Bauera a F. Čapku? Je typicky klasicisticky sformovaný – presne tak, ako ho funkcionalista J. Peňáz navrhol.

Takýchto príkladov neúplného, torzovitého, či au-torsky hybridného uskutočňovania urbanistických plá-nov je toľko, že sa postupne stále viac a viac núkalo poznanie, že je to vlastne normálny spôsob, akým sa mesto rozvíja. K jeho prijatiu prispeli paradoxne naj-viac tie zámery, ktoré sa uskutočnili v pomerne úpl-

nom rozsahu. Práve ich jednorozmerná torzovitost a neschopnosť vyhnúť sa nepredvídaným chybám asi najviac napomohli tomu, že sa tento názor ujal vo väč-šom rozsahu s návratom k liberálnejšej spoločnosti v deväťdesiatych rokoch.

Vidíme teda, že trvalo dlhé desaťročia, kým sa pri-jala na vedomie skutočnosť, že urbanistický plán sa najpodstatnejšie líši od plánu na postavenie konkrétnej budovy tým, že má charakter dlhodobého, často nadgeneračného procesu. Prézentsťická netrpezlivosť budovateľov moderny ťažko niesla túto dlhodobosť a považovala ju za neúspešnosť.⁷⁸ Až navrstvenie de-saťročných skúseností a rozčarovanie z neúspechov pri realizácii vízií viedlo k revízii pôvodných východísk. Trvalo to však veľmi dlho.

A. [K.] Gross, pisateľ spomínaného fundamentál-ne-ho článku s marxistickými termínmi („železná nevy-hnutnosť“), mal ešte možnosť pôsobiť ako sekretár naj-väčšej povojnovej súťaže na mestský sektor Petržalka, ale už nezažil to, ako sa po realizácii stala exemplárnym príkladom viacerých prehier moderného urbanizmu.

314 A. Balán, A. Suske, K. Šilinger, J. Grossmann: Súťažný návrh na Univer-zitné mesto, Bratislava, Mlynská dolina, 1933, perspektíva / Competition proposal for University Town, perspective

315 Vladimír Dedeček a kol.: Areál Univerzity Komenského, Bratislava, Mlynská dolina, model, 1966 / Campus of Come-nius University, model

316 Josef Peňáz: Regulačný plán Žiliny, 1929 / Regulation plan of Žilina

317 A. Balán, J. Gross-mann: Regulačný plán Bratislavy, 1923, súťažný návrh / Regulation plan of Bratislava, competition proposal